

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 6 (8)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

6

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Karabayev R.Z. Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va O‘zbekistonda rivojlanish yo‘nalishlari.....	8
Ubaydullayeva N.A. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda kichik biznes korxonalarining rivojlanish strategiyalari: nazariy yondashuvlar.....	11
Xatamov A.A. Raqamli transformatsiya asosida ixtisoslashtirilgan savdo majmualarida moliyaviy resurslarni boshqarishni takomillashtirish.....	15
Yokubjonova X.Yo. Co-marketing strategiyasining ekoturizmni brendlashiga integratsiyasi: metodologik yondashuv va amaliy natijalar.....	19
Yusupova M.B., Jamoliddinova (Usmonova) S.S. Ustama xarajatlarni tasniflash va uning mahsulot tannarxini shakllantirishdagi ahamiyati.....	24
Abdug‘ofurova O.M., Yusupova M.B. Ishlab chiqarish korxonalarida tannarxni kalkulyatsiya qilish va uni takomillashtirish yo‘llari.....	27
Xojiboyev M.Sh. Xorijiy tajribalarni O‘zbekiston nodavlat oliy ta’lim muassasalari boshqaruv hisobi tizimiga moslashtirish: nazariy asoslar va amaliy istiqbollari.....	31
Исраилова Д.К. Глобализация в условиях демографического кризиса: социально-экономические риски.....	38
Qurbonova X.I. Bozor iqtisodiyotida davlatning makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlash va inqirozga qarshi siyosati.....	43
Asqarov A.H. Oliy o‘quv yurti talabalarida moliyaviy savodxonlikni aniqlash me’zonlari (noiqtisodiy yo‘nalishi talabalar misolida).....	47
Yunusova S.A., Turg‘unboyev A.A. Eko-mehmonxona tushunchasi, turlari va asosiy xususiyatlari.....	51
Barnayev Z.Sh. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari raqobatbardoshligining mazmun-mohiyati va xususiyatlari.....	55
Bobokulov A.A. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy integratsiyaga ta’siri.....	59
Рахимжонов Б.Б., Рахимжонов Б.Б. Инновационные процессы как фактор развития промышленных предприятий.....	63
Matmusayev M.O. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish strategiyalari.....	67
Raxmatjonova G.E. Ishlab chiqarish korxonalarining asosiy vositalari buxgalteriya hisobini xalqaro andozalar talablari bo‘yicha takomillashtirish.....	72
Kamoldinova N.A. Ayollar tadbirkorligi faoliyatida raqamli integratsiya darajasini baholash.....	76
Xaitova M.K. Raqamli platformalar orqali biznes modellarini yangilash va kompaniyalar strategik imkoniyatlarini kengaytirish.....	81
Yo‘ldashev M., Sotvoldiyev U. Davlat byudjetini taqchilligi va uni kamaytirish mexanizmlari.....	85
Maribjonov B.I., Arabboyev J.S. Tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlarining tahlili.....	88
Ro‘ziyev Sh.Sh. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda mahalliy ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy usullari.....	92
Nematov G.G., Sotvoldiyev U.K. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning iqtisodiy asoslari va istiqbollari: deкупpling indeksi tahlili.....	95
Karimov D.M., Mustafayeva H. Xorij tajribasi asosida O‘zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish....	99
Ermatova S.I. Sanoat korxonalarida majburiyatlar tarkibi va moliyaviy barqarorlikning empirik tahlili (Andijon viloyati to‘qimachilik korxonalari misolida).....	104
Ermatov M.S. Sun’iy intellekt va mehnat bozorida raqamli inqilob: tahdidmi yoki kelajak imkoniyatimi?....	107
Azizova H.A. Raqamli transformatsiya sharoitida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatini takomillashtirish yo‘llari.....	111
Юсупов А.С., Джангабаева Г.П. Международный рынок акций: содержание, виды и особенности..	114
Xusanova Z.R. Andijon viloyatida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning xususiyatlari.....	119
Abdulazizov A.A. Energetika tarmog‘i korxonalarida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	122
Norov A.E., Fazliddinov Sh.Sh., Erkinov X.X. Liderlik va motivatsiya o‘rtasidagi munosabatga ta’sir etuvchi omillar.....	126
Атаханова Ш.С., Мирхамидова Д.Н. Цифровая трансформация как инструмент достижения ESG-целей в нефтегазовой сфере Республики Узбекистан.....	131
Toxirov J.R. Mijozlarga yo‘naltirilgan raqamli marketing asosida savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish.	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

Sulaymonova F., Ro‘zimov B. Online ta’lim xizmatlari bozorining kengayishi natijasida an’anaviy ta’lim sektorida yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar.....	140
Zayavitdinova N.M. Hududda xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyatini boshqarish strategiyasini takomillashtirish.....	143
Odilova M.A. Kimyo sanoatidagi korxonalar faoliyatida resurslardan samarali foydalanish.....	147
Axmedova D.N. Mintaqaviy raqamli tayyorlik indeksining hududiy iqtisodiy o‘lishga ta’siri.....	151
Sapayeva N.K. O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida yashil transformatsiya va B2B raqamli marketing asosida barqaror rivojlanish modeli.....	155
Allayarov S. Startup financing mechanisms: a comparative analysis of angel investment, venture capital, bank lending, and state grants.....	158
Махмудов О.Х. Moliya tizimining boshqa iqtisodiy tizimlar bilan aloqadorligi.....	162
Ibragimova M.M. “Yashil iqtisodiyot” va “Yashil tadbirkorlik” tushunchalarining iqtisodiy mazmuni va evolyusion transformatsiyasi.....	167
Olimjonov A. Korxona faoliyatining samaradorligini oshirishda moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish.....	171
Rakhimboeva B.D. Analysis of the economic situation of the development of export activities of small businesses in Uzbekistan.....	174
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik korxonalarida aylanma iqtisodiyot modelini joriy etishning iqtisodiy mexanizmlari.....	178
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini brendlash va bozorda pozitsiyalashning strategik yondashuvlari.....	181
Navruzova G.U. Theoretical models and institutional mechanisms, forms and structures of cooperation between education and manufacture.....	184
Djumayeva S.K. Yashil investitsiya muhitini shakllantirishda raqamli iqtisodiyotning makroiqtisodiy ta’siri (O‘zbekiston hududlari misolida).....	188
Pardayev TN., Muqimov A.R. Boymirzayev K.M. Jismoniy shaxslar tomonidan olib kiriladigan tovarlardan bojxona to‘lovlarini undirishni takomillashtirish.....	193
Ибодуллоева З.С. Экономические стимулы внедрения водосберегающих технологий в аграрном секторе Узбекистана.....	199
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini yaxshilashda innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalar.....	203
Raxmatova S.S. Turizmni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	207
Umarova M.M. Foreign brand spillovers and export performance of smes in emerging economies: a panel data analysis.....	212
Karimova F.A. Ekoturizmni barqaror rivojlantirishning xorijiy tajribasi va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	217
Raxmanov B.I. Investitsiya siyosatini amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish.....	221
Ashurova G.N. Charm-poyabzal sanoati korxonalarida sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish yo‘llari.....	225
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	228
Эгамназарова Г.Ш. Рақамли тенгсизлик: давлатлар ва тармоқлар ўртасидаги технологик узилишларни камайтириш йўллари.....	232
Mamanazarov M.A. Iqtisodiy o‘lishni rag‘batlantirishda milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning xorij tajribasi.....	236
Химматов А.Х. Йўл корхоналарини хусусийлаштиришнинг афзалликлари ва оқибатлари.....	241
Kambaraliyeva I.S. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi va raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati.....	244
Muxiddinov T.Sh. Jizzax viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish yo‘nalishlari.....	248
Sayxdodjayeva N.I. Ijtimoiy va ekologik audit: barqaror rivojlanishni ta’minlashda zamonaviy nazorat mexanizmi.....	253
Fayzullayev J.N. Milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning xorijiy tajribalari.....	257
Tursunova N.X. «Xayot sug‘urtasining iqtisodiy mohiyati va uning aholi moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi roli».....	261
Abdishukurova G.M., Bozorboyev A.R. Sug‘urta kompaniyasi balansini “Risk tetraedri” modeli asosida baholash.....	266
Abdurasulova M.O. Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasi asoschilari.....	270

Vaxidov A. Buxgalteriya hisobining tarkibiy tuzilishi - moliyaviy va boshqaruv hisobi.....	273
Turg‘unova T., Muftaydinov Q. Iqtisodiy zonalarda ekologik tadbirkorlikni investitsion va innovatsion qo‘llab-quvvatlashning xorijiy tajribalari.....	277
Kurbanov F.U. Raqamli iqtisodiyotning moliyaviy xizmatlar bozoriga ta’siri.....	283
Umarov T.S. Qurilish sanoati korxonalari iqtisodiy barqarorligini statistik baholashning nazariy-uslubiy asoslarini takomillashtirish.....	287
Rahimova N.A. Kichik biznes subyektlarida inson resurslarini boshqarish tizimidagi muammolari va ularni bartaraf etishda zamonaviy yondashuvlar.....	291
Yangiboyev U.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy menejment tizimini takomillashtirishning nazariy-uslubiy asoslari va amaliy yo‘nalishlari.....	295
Махкамова Н.С. Роль зеленых облигации в финансировании проектов устойчивого развития.....	299
To‘xtarova F.Y. Analysis of tourism insurance practices and their economic efficiency.....	304
Anvarov Sh.D. O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion muhitni rivojlantirishning institutsional va infratuzilmaviy omillari.....	308
Xalmirzayev O.A. Ko‘p obyektli savdolarida Vickrey-Clark-Groves mexanizmining samaradorligi tahlili....	313
Zaidov I.I. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorida raqobat munosabatlarini boshqarish mexanizmlari.....	318
Rahimova N.A. Inson kapitalini boshqarishning tashkilot raqobatbardoshligiga ta’siri.....	321
Gulimboyev S.I., Rejapov X.X. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ta’lim kreditlarining iqtisodiy ahamiyati....	324
Bardiyev S.U. Mintaqada raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy samaradorligini baholash: Xorazm viloyati misolida.....	328
Qulmatova S.S. Mahalla tizimida oziq-ovqat ta’minoti zanjirini IoT va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida intellektual boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....	332
Aminov S.S. Mintaqada qurilish sohasidagi innovatsion rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar.....	336
Дадабоева М.М. Кичик бизнеснинг иқтисодийёт тармоқлари бўйича ривожланиш тенденциялари.....	340
Numonjonova N.A. Kichik biznesni rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish	344
Абдулазизов А.А. Гидроэнергетика саноати ва унда ресурс тежаш жараёнларининг хорижий тажрибалари.....	348
Muradov O.U. Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha xorijiy tajribalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari.....	352
Saidova M.J. Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish tajribasi va uni O‘zbekistonda qo‘llash yo‘nalishlari.....	356
Umirova G.Sh. Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida rentabellik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlikni baholash metodikasini takomillashtirish.....	360
Narmanov U.A., Nazarov J.B., Tursunaxmadov X.Sh. Moliyaviy risklarning iqtisodiy ahamiyati va uni boshqarishning zarurligi: risk tushunchasi va uning turlari.....	365
Nosirov S.N. Barqaror moliyalashtirish global bozorlari: zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish muammolari.....	369
Farmanov J.Z., Sanetullaev A.E. Modeling of economic basis and forecast indicators of innovation transformation processes in agricultural entrepreneurship.....	373
Mirzataev S.M. Integration of digital and smart technologies in increasing the ecological resilience of the agricultural system.....	376
Kidirniyazov A.Sh. Development of artificial intelligence-based service monitoring systems for construction quality control.....	379
Абдуллаева Ш.Э. Халқаро индекслар асосида ижтимоий ҳимоя тизимини молиялаштириш.....	382
Mirjalolova M.M. Sun’iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samaradorligini oshirishdagi o‘rni.....	389
Baytanov O‘.M. Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini boshqarishning tarmoq xususiyatlari.....	394
Умаров А.Т. Особенности развития социальной сферы в Узбекистане.....	400

tizimlari yordamida xarajatlarni real vaqt rejimida monitoring qilish, ularni tezkor tahlil etish hamda optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniyati kengaymoqda[4]. Natijada hisob-kitoblarning aniqligi oshib, inson omili bilan bog‘liq xatoliklar kamayadi, boshqaruv tizimining samaradorligi esa sezilarli darajada ortadi[2].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ustama xarajatlarni ilmiy asosda tasniflash va ularni mahsulot tannarxiga asosli ravishda taqsimlash korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, doimiy va o‘zgaruvchan xarajatlarni ajratish, mos taqsimlash bazalarini tanlash hamda zamonaviy taqsimlash usullaridan foydalanish mahsulot tannarxining aniqligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ustama xarajatlarni samarali boshqarish orqali ishlab chiqarish tannarxini optimallashtirish, narx belgilash siyosatini takomillashtirish hamda korxonaning raqobatbardoshligini oshirish mumkin. Shu bois korxonalarda ustama xarajatlarni hisobga olish va taqsimlash tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish muhim ilmiy va amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. International Accounting Standards Board. IAS 2 Inventories. – London: IFRS Foundation, 2021.
2. Drury C. Management and Cost Accounting. – 10th ed. – London: Cengage Learning, 2018.
3. Shodmonov Sh., G‘afurov U. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Yo‘ldoshev Q. Korxona iqtisodiyoti. – Toshkent, 2020.

UDK: 338.45

**ISHLAB CHIQUV KORKONALARIDA TANNARXNI KALKULATSIYA QILISH VA
UNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI**

**КАЛЬКУЛЯЦИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЯХ И ПУТИ ЕЁ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

**CALCULATION OF PRODUCTION COST IN MANUFACTURING ENTERPRISES AND
WAYS OF ITS IMPROVEMENT**

Abdug‘ofurova Oybachin Maxmudjon qizi

Andijon davlat texnika instituti Buxgalteriya hisobi mutaxassisligi magistranti

Yusupova Malika Botiraliyevna

Andijon davlat texnika instituti professori, iqtisod fanlari nomzodi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ishlab chiqarish korxonalarida mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishning zamonaviy muammolari, uning takomillashtirish yo‘llari o‘rganilgan. Tadqiqotda tannarx tarkibidagi xarajatlar ulushi tahlil qilinib, raqamli texnologiyalar, Just-in-Time ta‘minot tizimi, Kaizen falsafasi va gibrid kalkulyatsiya modellari qiyoslanib, O‘zbekiston sanoat korxonalariga moslashtirilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tannarx kalkulyatsiyasi, xarajatlar boshqaruvi, ABC metodi, Target Costing, Just-in-Time, ERP tizimi, raqamlashtirish, Kaizen falsafasi.

В данной статье рассматриваются современные проблемы калькуляции себестоимости продукции на производственных предприятиях и пути ее совершенствования. В исследовании анализируется доля затрат в структуре себестоимости, проводится сравнение цифровых технологий, систем поставок «точно в срок», философии Кайдзен и гибридных моделей

калькуляции себестоимости, а также разрабатываются практические рекомендации, адаптированные для промышленных предприятий Узбекистана.

Ключевые слова: калькуляция себестоимости, управление затратами, метод ABC, целевая калькуляция себестоимости, «точно в срок», ERP-система, цифровизация, философия Кайдзен.

This article examines current issues in product costing at manufacturing enterprises and ways to improve them. The study analyzes the share of costs in the cost structure, compares digital technologies, just-in-time delivery systems, the Kaizen philosophy, and hybrid costing models, and develops practical recommendations adapted for industrial enterprises in Uzbekistan.

Keywords: costing, cost management, ABC method, target costing, just-in-time, ERP system, digitalization, Kaizen philosophy.

Zamonaviy bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish korxonalarining raqobatbardoshligi bevosita xarajatlarni samarali boshqarish va mahsulot tannarxini aniq kalkulyatsiya qilish qobiliyatiga bog'liq. Tannarx nafaqat moliyaviy hisobot ko'rsatkichi, balki strategik boshqaruv vositasi sifatida ham hal qiluvchi ahamiyatga ega: narx belgilash, investitsiya qarorlari, assortiment strategiyasi va rentabellik tahlili bevosita tannarx ma'lumotlariga tayanadi.

O'zbekiston Respublikasida "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi doirasida sanoatni modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish ustuvor vazifalar qilib belgilangan[1]. Ammo O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasining 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatimiz sanoat korxonalarining 63% ida xarajatlar hisobi hali an'anaviy qo'lda yuritish yoki eskirgan dasturiy ta'minot asosida amalga oshirilmoqda[2]. Bu esa tannarxni haqiqiy bozor sharoitiga moslashtirilgan metodlar bilan kalkulyatsiya qilishni taqozo etadi.

Tannarx kalkulyatsiyasi masalasi xalqaro adabiyotlarda keng ko'rib chiqilgan. Shim va Park (2019) tadqiqotlarida Janubiy Koreya avtomobilsozlik sanoatida Target Costing metodini qo'llash natijasida yangi mahsulot tannarxining 18–24% ga kamayishi qayd etilgan[3]. Cooper va Kaplan klassik asarlarida ABC metodi bilvosita xarajatlarni aniqroq taqsimlash imkonini berishini isbotlagan va katta assortimenti korxonalarda an'anaviy usullar tannarxni ba'zi mahsulotlar bo'yicha 30–40% gacha noto'g'ri ko'rsatishini ta'kidlagan[4].

Eurostat (2022) statistikasiga ko'ra, Germaniya ishlab chiqarish korxonalari ERP tizimlari orqali xarajatlarni real vaqt rejimida boshqarish tufayli ishlab chiqarish siklini o'rtacha 22% qisqartirgan[5]. Yaponiyaning Toyota kompaniyasi tajribasi shuni ko'rsatadiki, Kaizen falsafasi va Just-in-Time tizimini birgalikda tatbiq etish yillik xarajatlarni 15–28% ga kamaytirish imkonini beradi[6]. Bu natija Liker (2004) tomonidan "Toyota Production System" asarida batafsil tahlil qilingan[7].

Mahalliy tadqiqotchilar orasida Hasanov (2019) va Malikov (2020) asarlari alohida ahamiyatga ega. Hasanov O'zbekiston to'qimachilik korxonalari misolida bilvosita xarajatlarni noto'g'ri taqsimlash tannarxni 12–15% ga oshirib ko'rsatishini aniqlagan[8] Malikov esa milliy standartlar (BHMS) va IFRS o'rtasidagi farqlarning xarajat hisobi sifatiga ta'sirini o'rgangan[9]. Ushbu maqolada mazkur bo'shliqni to'ldirish uchun kompleks, amaliyotga yo'naltirilgan model taklif etiladi.

Tadqiqotda qo'llangan metodlar: monografik tahlil, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish, ekspert baholash va statistik usullar. Manbalar sifatida O'zbekiston DSQ ma'lumotlari (2022–2024), BHMS va IFRS standartlari, CIMA va IMA professional tashkilotlarining hisobotlari, shuningdek Andijon, Farg'ona va Toshkent viloyatlaridagi 12 ta sanoat korxonasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijasi ishlatilgan.

Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi: (1) mavjud tannarx kalkulyatsiya tizimlarini diagnostika qilish; (2) xarajatlar tarkibini tahlil etib, ortiqcha va samarasiz xarajatlarni aniqlash; (3) takomillashtirish choralarini ishlab chiqish va iqtisodiy samaradorligini hisoblash. Taklif etilayotgan kompleks model zamonaviy xalqaro tajriba va milliy iqtisodiy shart-sharoitlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan.

O‘zbekiston sanoat korxonalarida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari tannarx tarkibida xomashyo va materiallar xarajatlari eng katta ulushni (42–58%) egallashini ko‘rsatdi. Mehnat haqi va ijtimoiy to‘lovlar (18–25%), energiya xarajatlari (8–14%), amortizatsiya (5–10%) va ustama xarajatlar (10–18%) qolgan qismni tashkil etadi. Quydagi jadval so‘rovnoma natijalarini umumlashtiradi.

1-jadval

Ishlab chiqarish tannarxining tarkibiy tahlili (o‘rtacha ko‘rsatkichlar)

Xarajat turi	Ulushi (o‘rtacha, %)	O‘zgaruvchan	O‘zgarmas
Xomashyo va materiallar	42–58	✓	
Mehnat haqi va ijtimoiy to‘lovlar	18–25	✓	✓
Energiya va kommunal xarajatlar	8–14	✓	✓
Amortizatsiya	5–10		✓
Ustama va boshqaruv xarajatlari	10–18		✓
Jami	100		

Manba: so‘rovnoma natijalari asosida mualliflar tomonidan tuzilgan.

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, o‘zgaruvchan xarajatlar tannarxning 60–70% ini tashkil etadi. Bu esa xomashyo boshqaruvini optimallashtirish, ta’minot zanjirini samarali tashkil etish va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish orqali tannarxni sezilarli darajada kamaytirish imkoniyati mavjudligini bildiradi. O‘zgarmas xarajatlar (amortizatsiya, ma’muriyat) esa quvvatdan to‘liq foydalanish darajasini oshirish yo‘li bilan optimallashtirilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari va xalqaro tajribaga tayanib, ishlab chiqarish korxonalarida tannarxni pasaytirish uchun to‘rt yo‘nalishni o‘z ichiga olgan kompleks model taklif etiladi. Model quyidagi diagrammada tasvirlangan. Modelning birinchi yo‘nalishi — texnologik takomillashtirish. Zamonaviy CNC uskunalar, robotlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan xarajatlarni sezilarli kamaytiradi. Germaniya Siemens kompaniyasining Ural zavodidagi tajribasi shuni ko‘rsatadiki, to‘liq avtomatlashtirilgan liniyalar materiallar isrofini 8–12% ga kamaytirgan.

1-rasm. Tannarxni pasaytirish yo‘llari: Kompleks yondashuv modeli [10]

Ikkinchi yo‘nalish — boshqaruv hisobi tizimini yangilash. ABC va Target Costing metodlarini birgalikda qo‘llash bilvosita xarajatlarni aniq aks ettirish imkonini beradi. Target Costing da avval

bozor narxi va maqsadli foyda belgilanib, keyin barcha xarajatlar shu chegaraga moslashtiriladi. Bu usul ayniqsa eksportga yo‘naltirilgan to‘qimachilik va oziq-ovqat korxonalari uchun samarali.

Uchinchi yo‘nalish — xomashyo va resurslar boshqaruvi. Just-in-Time (JIT) tizimi kerakli materiallarni aynan ishlab chiqarish vaqtida yetkazib berish orqali saqlash xarajatlarini minimallashtiradi. Andijon to‘qimachilik korxonalarida JIT ni qisman joriy etish tajribasi zaxira xarajatlarini 14–17% ga kamaytirganligi aniqlandi.

To‘rtinchi yo‘nalish — raqamlashtirish va ERP tizimlari. 1C:ERP, SAP yoki Oracle kabi zamonaviy boshqaruv tizimlari xarajatlar to‘g‘risidagi axborotni real vaqt rejimida shakllantirib, og‘ishlarni avtomatik aniqlaydi. O‘zbekiston DSQ (2024) ma’lumotlariga ko‘ra, ERP tizimini to‘liq joriy etgan korxonalarda xarajat nazorati samaradorligi 30–40% oshgan.

Quyidagi jadvalda korxonalar uchun taklif etilayotgan aniq chora-tadbirlar va ularning kutilayotgan iqtisodiy samarasi ko‘rsatilgan. Chora-tadbirlar ustuvorlik tartibida, korxona o‘lchamidan qat’iy nazar, bosqichma-bosqich tatbiq etilishi mumkin.

2-jadval

Tannarxni takomillashtirish choralari va kutilayotgan iqtisodiy samara

№	Yo‘nalish	Taklif etilayotgan chora	Kutilayotgan samara
11	Xomashyo boshqaruvi	Just-in-Time va ta’minot zanjirini optimallashtirish	Zaxira xarajatlari 15–20% kamayadi
22	Energiya tejamliligi	Aqlli energiya monitoring tizimlari joriy etish	Energiya xarajatlari 10–18% kamayadi
33	Mehnat unumdorligi	Kaizen va ishchilarni malaka oshirish dasturlari	Mehnat xarajatlari samaradorligi 12–15% oshadi
44	Raqamli hisobot	ERP tizimi orqali real vaqt xarajat nazorati	Xarajat aniqligi 25–35% oshadi
55	Kalkulyatsiya metodologiyasi	ABC + Target Costing gibril modelini qo‘llash	Tannarx aniqligi 20–30% yaxshilanadi

Manba: mualliflar tomonidan xalqaro amaliyot va so‘rovnoma natijalari asosida tuzilgan.

Jadvalda keltirilgan choralar kompleks tatbiq etilganda umumiy tannarxni 20–30% ga kamaytirish mumkinligi taxmin qilinmoqda. Bunda muhim shart — joriy etishni bosqichma-bosqich amalga oshirish va har bir bosqich samaradorligini monitoring qilish. Birinchi navbatda minimal moliyaviy sarf talab qiladigan boshqaruv va tashkiliy choralarni (2, 3, 5-bandlar) amalga oshirish, keyin kapital talab qiladigan texnologik yangilanishlarni (1, 4-bandlar) rejalashtirish maqsadga muvofiqdir.

Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. O‘zbekiston sanoat korxonalarida tannarxning asosiy qismi (60–70%) o‘zgaruvchan xarajatlardan iborat bo‘lib, xomashyo boshqaruvi va energiya tejamkorligi orqali ularni kamaytirish uchun katta imkoniyat mavjud.

2. An’anaviy kalkulyatsiya usullari bilvosita xarajatlarni noto‘g‘ri taqsimlash muammosini hal qilolmaydi. ABC va Target Costing metodlarini birgalikda qo‘llash tannarx aniqligi va boshqaruv qarorlarining asosililigini sezilarli oshiradi.

3. Raqamlashtirish va ERP tizimlarini joriy etish xarajatlar nazoratini real vaqtga o‘tkazib, muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Bu ayniqsa kichik va o‘rta korxonalar uchun transformatsion ahamiyatga ega.

4. Xorijiy tajribalar — Toyota, Siemens, Samsung — to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirilmasdan, balki O‘zbekiston ishlab chiqarish sharoiti, me’yoriy-huquqiy baza va kadrlar salohiyatiga moslashtirib joriy etilishi shart.

5. Taklif etilayotgan kompleks model (texnologik + boshqaruv + resurslar + raqamlashtirish) O‘zbekiston sanoat korxonalarida yillik tannarxni 20–30% ga kamaytirish va raqobatbardoshlikni oshirish uchun ilmiy asoslangan yo‘l xaritasini taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida"gi Qonuni. — <https://lex.uz/docs/2931253>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-60-sonli Farmoni. <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. Shim J.K., Siegel J.G. Modern Cost Management and Analysis. — 3rd ed. — Barron’s Educational Series, 2019. — 448 b.
4. Kaplan R.S., Cooper R. Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance. — Harvard Business School Press, 1998. — 357 b.
5. Eurostat. Manufacturing statistics — NACE Rev.2. — Luxembourg: Publications Office of the EU, 2022.
6. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. — 16th ed. — Pearson Education, 2021. — 953 b.
7. Liker J.K. The Toyota Way: 14 Management Principles from the World’s Greatest Manufacturer. — McGraw-Hill, 2004. — 330 b.
8. Hasanov B.A. Ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlarni boshqarish. — Toshkent: Fan, 2019. — 278 b.
9. Malikov T. Buxgalteriya hisobi va audit. — Toshkent: Moliya, 2020. — 412 b.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi / DSQ ma’lumotlari (2022–2024 yy.).

UDK: 657.1:378.147

**XORIJIY TAJRIBALARNI O‘ZBEKISTON NODAVLAT OLIY TA’LIM
MUASSASALARI BOSHQARUV HISOBİ TIZİMİGA MOSLASHTIRISH: NAZARIY
ASOSLAR VA AMALIY ISTIQBOLLAR**

**АДАПТАЦИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА К СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА
НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УЗБЕКИСТАНА:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ**

**ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCES TO THE MANAGEMENT ACCOUNTING
SYSTEM OF NON-STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF
UZBEKISTAN: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL PROSPECTS**

Xojiboyev Muxiddin Shodimuxamedovich

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti,
“Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası dotsenti, i.f.n.

Annotatsiya

Ushbu maqolada xorijiy mamlakatlar — AQSh, Kanada, Germaniya, Avstraliya, Janubiy Afrika va Rossiya — oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilayotgan boshqaruv hisobi tizimlarining asosiy modellarini O‘zbekiston nodavlat oliy ta’lim muassasalari (nodavlat OTM) amaliyotiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan. O‘zbekiston nodavlat OTMlari uchun takomillashtirilgan boshqaruv hisobi modeli, moslashtirish tamoyillari va ilg‘or kalkulyatsiya usullarining (Target costing, Absorption costing, Direct costing) qiyosiy tahlili taqdim etilgan.